

половини ХХ ст. і виявленого у творах З. Гіппіус, А. Бєлого, А. Ахматової, М. Кузміна, М. Цвєтаєвої, Б. Пастєрнака, В. Інбер, І. Сєльвінського, у різних його мовних реалізаціях.

Ключові слова: метафорична картина світу, метафорична концептосфера, метафоричний концепт, метафора.

Summary

In the article a notion of metaphorical concept is considered: its interpretation is given, a correlation of notions of metaphorical concept and conceptual metaphor is identified, the specific signs of metaphorical concept are established and characterized, the technique of analysis of metaphorical conceptual sphere developed by the author is described. Characteristic of metaphorical concept "water" that is typical for Russian poetry and prose of the first half of the XX century and was revealed in the works by Z. Gippius, A. Belyi, A. Ahmatova, M. Kuzmin, M. Tsvetayeva, V. Pasternak, V. Inber, I. Selvinskiy in various its language realizations is presented.

Keywords: metaphorical picture of the world, metaphorical conceptual sphere, metaphorical concept, metaphor.

УДК 821.161.2

Приходченко К.І.,
доктор педагогічних наук,
Державний університет інформатики
і штучного інтелекту

ЦІННІСТЬ ОБРАЗУ-СИМВОЛУ “ВОДА” В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Український народ, не вміючи пояснити цілий ряд природних явищ, ув'язував їх з дією надприродних сил. До таких міфообразів відносяться Русалка, водяник. Чутливий механізм мови зберіг їх поетичний світ і доніс до нас через фольклорні та літературні твори.

Мета статті – пізнати через мовні засоби народної творчості та кращих надбань українського письменства світ демонологічних сил, створених багатою фантазією наших далеких предків; глибше проникнути в підвалини українства; розкрити міфологеми “русалка”, “водяник”, вирішуючи такі **завдання**: дослідити сучасне прочитання образів-міфологем, прослідкувати їх шлях трансформації в систему образних міфотворчих категорій; сприяти загальнокультурному і духовному зростанню молодій людині. Кращими дослідженнями цього напрямку слід назвати І. Огієнка, М. Драгоманова, І Франка, М. Грушевського, Д. Антоновича, Д. Чижевського, Д. Дорошенка, С. Наріжного тощо.

Проблемою вивчення міфологем у цілому, їх аспектами зокрема, вивчаються такими ученими, як: В.І. Наумко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко, Т.В. Космічна, О.В. Курочкін, С.В. Мишанич, Т.О. Ніколаєва, А.П. Понамарьов, В.Т. Скуратівський, М.Л. Струнка, Л.О. Ткаченко, Г.С. Щєрба, В.Г. Кононенко, Д.І. Антонович, Ю.П. Д'яченко, В.О. Замлинський, Д.Г. Мельник, Ю.М. Мушкетик, В.Г. Сарбей, В.А. Смолій, В.П. Таранич, Ф.П. Шевченко, Д.Т. Левчук, С.П. Павлюк, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчів, Д.В. Задонський, Д.Ф. Василашко, Л.І. Міщенко, А.Г. Погрібний, В.А. Смілянська та інші [1; 8]. Зазначені автори вивчали різні аспекти. Це і водні

засоби пересування: українські човни й лодки – байдаки, дубаси, ком'яги, литвини, беремни, гляйри, барки, баркаси, шаланди, бударі, тремчаки та ін. Та демонологічні сили, що їх супроводжували – водяники, русалки, мавки, нявки тощо. Цікавили дослідників і наступні питання із начуваного проблемного поля: етнічні архетипи в релігійному житті українців; природні, демонологія та водні шляхи; нарешті, загал; природа і людина; “Роса”, “Людина. Доля. Душа”, “Рибальство” тощо.

На наш погляд, заслуговує на особливу увагу проблема вивчення різних уявлень про джерела, ріки, озера та моря та різні міфічні істоти, що живуть у них.

Вогонь і вода були для наших предків святими. Вода в деяких джерелах була цілющою. У Галичині такі джерела називалися “криничками”. В усіх місцевостях України біля води здійснювалися різні обряди, насамперед, на свято Купали. На Йордан на берегах річок та озер відправлялися богослужіння з освяченням води. Окрім свяченої води, цілющі властивості мали також “непочата вода” і вода “Єлена”. “Непочата вода” зачерпується щоранку до сходу сонця першою з ріки, колодязя або криниці чи навіть із трьох криниць. Напоювали “непочатою водою” і породілля. Для цього повитуха після пологів опускала на ніч в колодязь скибку хліба. Вранці першим кухлем “непочатої води” з колодязя поїла породіллю. До речі, в давнину парубки часто домовлялися про побачення з дівчатами біля джерел і криниць, перші знайомства також відбувалися біля води. Бо вода – це вічне оновлення, продовження життя, яке неможливе без союзу двох. А поповнювалися названі водоймища росою. Існує легенда, яка має однойменну назву – “Роса”, у якій розповідається про велетів, які чинили тільки добро. Навіть якщо довго не падав дощ, то вони уміли притягувати до тієї місцевості, де треба землю зволожити. А роси тоді ще чомусь не було. Поступово вони почали вимирати. Заслаб і той велет, що регулював дощ. Коли серце його перестало битися, дерева, кущі, трави – гірко заплакали. Ті сльози стали росою, яка зволожує землю тоді, коли дощу немає, наповнює живодайною силою цямриння. А ті наповнюють ріки, озера, моря. То ж, щоб набрати “непочатої води”, треба встати до сходу сонця. Срібні вологі цяточки на траві і є тим, що допомагає одужати хворому, набратися нових сил здоровому. І. Драч опоетизував росяні ранки, зрошені трави, адже

*Пахнуть роси і руки. Пахнуть думи твої дитинні.
В серці плавають лебеді. Сонно пахне весло.*

Щоб набрати води “Єлена”, треба йти по неї на тщесерце, а повертатися так, як і з “непочатою водою” – мовчки, щоб менше хто бачив. У Літинському повіті на поділлі люди промовляли: “Водо Єлено! Очищає луги й береги, очисти мене від усього злого, болісті й слабості” [8, 92].

Різні уявлення поширювалися про джерела, ріки, озера, ставки та моря. На Холмщині вважали, що всі вони беруть початок з морів, а в Луцькому повіті вірили, що ріки починаються з криниць [8]. Недарма слов'яни витокі окремих річок, місця їхнього народження називали “колисками”. В Україні ще й досі джерела, які живлять річки й озера, носять назви “живиць”, “животоків”. До джерельної води ставилися з великою пошаною. Вона, на думку наших пращурів, знаходилася під

впливом надприродних сил. Щоб нечисть не могла зіпсувати дорогоцінну вологу, її потрібно було надійно захистити. Турбота про чисту здорову воду на кожний день – одна з перших турбот селянина.

Знайомлячись із драмою-феєрією Лесі Українки “Лісова пісня”, зустрічаємося з міфологічними постатями Мавки, Русалки, Водяника тощо та авторськими ремарками – “Водяник – древній, сивий дід, довге волосся і довга біла борода всуміш з даговинням звисають аж по пояс” [2, 31]. Русалка сприймається як істота, в минулому дівчина чи дитина, що загинула неприродною смертю: “За виглядом вона – молода вродлива дівчина (найчастіше з риб'ячим хвостом), живе у кришталевому замку під водою. Весною виходить на берег, гоїдається на гілках дерев, розчісує своє зелене волосся, співає і заманює юнаків своїми чарами. Русалки творять добро, оберігаючи воду, ліс і поле від біди, і зло: надсилають град, залоскочують парубків до смерті тощо” [2, 32]. Зустрічаємося з цим міфообразом у художніх творах українських письменників багатократно. Так, П. Гулак-Артемівський змальовує русалку, що викликає і почуття страху, перестороги, і співчуття:

*Аж – гульк!.. з води Дівчинонька плива
І косу зчісує, і брівками моргає!..
Вона й морга, вона й співає:
“Гей, гей! не надь, Рибалко молоденький,
На зрадний гак ні шуки, ні лина!..*

*Нащо ти нівечиш мій рід плід любенький?
Коли б ти знав, як Рибалкам
У морі жить і з рибками гарненько,
Ти б сам пірнув на дно к линам
І парубоцькеє оддав би нам серденько”*

[8, 32].

Леся Українка показує образ згорьованої міфічної істоти в іншому ключі:

*Та не має русалонька
І там супокою,
Не втопила свого лиха
Навіть під водою! [8, 33].*

За народною уявою, русалки – це дівчата або молоді жінки, котрі під час купання втопилися. Утоплениці-русалки на віки-вічні відійшли від буденного земного буття й переселилися в таємничу сферу, на дно глибоких рік та озер у казкові палати, що за висловом дослідника О. Воропая, чудом збудовані з прозорого кришталю. Місяць і зорі викликають русалок з води. Вийшовши з водної стихії, вони сідають на березі, розчісують своє довге волосся, водять дивовижні хороводи, співають пісні. Пісні русалок небезпечні. Хто їх почує, стає, як зачарований і русалки затягують його у річку на дно.

Т. Шевченко у баладі “Причинна” теж зберігаються до міфічного образу русалки яка занапастила молодого юнака, бавлячись з ним, “залоскотала” – позбавила життя.

Старіші назви демонічних істот русалок – мавки, нявки (від нянь – мерлець), рідко – бісиці. Представлені в опоетизованому світлі, вони могли допомагати людям, охороняти їх, або ж приносити нещастя. Щоб позбавитися від них, вживалися різні магічні оберегові дії: гуцули, наприклад, підтримували “живу ватру”, носили з собою “обереговий часник” [5, 243]. Звернемося до поеми Лесі Українки

“Лісова пісня”. У цьому творі мавка – не холодна серце-спокусниця, а щира, поетична натура, віддана коханню, бо має “в серці те, що не вмирає”. Вона вказує перехожому дорогу, стежку, ба навіть шлях. А найдавніші шляхи, якими користувалися люди, були водяні. Протягом усієї дороги лоцман, тримаючись за кермо, напружено вслухався у шум води, ловлячи підозріле підвищення або зниження його тону. Вузька дільниця за порогами, де збігалися скелясті береги, називалися у лоцманів “школою”. Як зауважує В. Супруненко, найперше значення мав Дніпро-Борисфен, “бо мереже свій приток обгортав мало не цілу Україну і злучував усі українські землі в одну цілість” [4, 13]. Але великою перешкодою дніпрові плавби були грізні пороги. За віруванням українців на кожному з них жили водяні істоти – Водяники, Русалки, які або допомагали людям, або заважали пересуватися. Але в будь-якій ситуації багато залежало від самих людей – чи здатні вони були боротися з водною стихією, чи ні. То й назви порогів були промовистими – “Не спи”, “Острізький”, “Звонецький”, “Неясит”, або “Дід-поріг”, “Гільний”, “Варючий”, “Напороже” [4]. У числених джерелах можна знайти згадки про дніпровські пороги. Д. Яворівський у своїх нотатках і трактатах детально описував такі скелі, що заступали шлях річці. Ще Старокайдацький, Сурський, Лоханський, Давонецький, Лишний – ось головні пороги Дніпра.

Найважча частина порога Неясита, або Діда-порога, називалася “Пекло”, біля самого виходу з якого розташовувався гострий гранітний уламок “Вовчий зуб”. Один неправильний рух лоцмана – і судно розбивалося вщент.

Надзвичайно небезпечними були і скелі Охи-Вздохи посеред Дніпра між берегами і Хортицею. Тут треба було умільцям-переправникам знайти “спільну мову” і з дніпровською водою, і з грізним камінням. Їх називали “плотогонами-бокарашами”.

Іноді Русалки вказували на броди, й ними переправилися проїжджі. Назви осель Броди, Бідки, Межиброди вказують на місця давніх бродів. В околицях, був живіший рух, постали перевози, на яких перевізники в кожній порі року перевозили подорожніх через ріку. Таким перевізником на Дніпрі мав бути Кий, від якого виводили назву Києва [4, 15]. То ж, зрозуміло, що перевізники повинні були бути вірними людьми, молитися не тільки за себе та своїх рідних, а й за всіх, кого вони переправляли через водоймище. “З варяг у греки” колись називали дніпровський шлях, оскільки, освоївши річкове русло, слов'янські великі човни-ладді стали виходити й у море. Від верхів'я до гирла Дніпра майстри-човнярі будували плавальні засоби найрізноманітніших конструкцій. Довбанки, плетені з лози та обшиті звірячими шкурами човни, липки, обшиванки, каюки, шаланди, литвини, гіляки, бредюги – ось лише деякі назви великих та малих суден, які в різні часи плавали дніпровськими водами. Мости будували теж люди надзвичайно честиві, які не вступали в сперечання з водяними істотами, а завжди жили з ними в мирі – і в помислах, і в діях. Українцям здавна були відомі різнотипові засоби пересування водою. Найбільш архаїчним за походженням є пліт, а також човни, які мали різні

назви: “дуб”, “довбанка”, “кодлуб”, “шугалія”, “чайка”, судна – “хом’яги”, “шкути”, “берлини”, “байдаки”, “барки”, “баркаси”, “галери” тощо.

Вони теж опоетизовані митцями українського слова. У Лесі Українки читаємо:

*Там на березі мріє кілками
Морський човен, розбитий, нужденний [2, 294].*

Або у пісні П. Ніщинського “Закувала та сива зозуля”:

*По синьому морю
Байдаки під вітрилом гуляють,
Братів щоб визволити,
Запорожці чимдуж поспішають.*

І. Драч звернувся до змалювання, поруч із морем такої водної стихії, як став:

*З твого чистого ставу між лататтям та Оріонами
Ти лебідкою линеш у безкраї мої моря.*

Слова-поняття “море”, “човен” мають образно-символічне значення ідеї непереможності, величі, хоч гуркіт хвиль був гучнішим “ніж море гучне” (Лесь Українка). Образи моря, океану пов’язано з образом хвиль – неспокійних, грайливих, нестримних, мінливих. Вони викликають відчуття непевності, нещирості, часом – грізної сили, небезпеки. Звернемося до поетичних рядків Б. Грінченка:

*Хвилі не вір ти мінливій:
Вітер де віє, туди вона й б’є...
Слову не вір ти людському –
Хвилі у морі хисткім забуття... [6, 278].*

Човен серед хвиль, як одинока людина в морі людських пристрастей. Є. Гребінка, наприклад, змальовує його одного, без весельця:

<i>І грає, і ніжитья синєє море.</i>	<i>Хитається, бідний, один без весельця.</i>
<i>Хтось човен на море пустив;</i>	<i>Ох, жаль мені човна, ох жаль мого серця!</i>
<i>Бурхнув він по хвилі, ниряє на волі,</i>	<i>Чого він під бурю поплив?..</i>
<i>Од берега геть покотив;</i>	<i>Як човнові море, для мене світ.</i>

*Ізмалку здавався страшнішим ...
Прощай, мій покою, пускаюсь у море,
Пограються з човном моім [6, 278].*

У вірші виділяється чимало художніх деталей, що підсилюють, підкреслюють символічне значення слова – поняття “човен”. Біля острова Хортиця підводними археологами був знайдений човен – однодеревка, видовбаний з дуба. Вважають, що йому не менше двох тисяч років. Вже тоді наші предки користувалися різноманітними засобами, які дозволяли і рибалити, і торгувати, і подорожувати, і навіть здійснювати далекі морські походи. Так, “чайки”, як свідчать спеціалісти, були надзвичайно швидкісні й маневрені. Козацькі судна були досить легкі – їх часто, коли виникала необхідність перетягували по суші, навіть несли на собі. Козацькі майстри – суднобудівельники будували також великі трищоглові галери і навіть підводні човни, так звані гребні судна, які були спроможні занурюватися під воду, долати у зануреному стані великі відстані, і вирушати назад під вітрилами.

На індивідуально-авторському баченні побудований і вірш символіко-метафорізованого змісту “Латаю парус грубим полотном” Л. Костенко:

*Латаю парус грубим полотном,
Латаю весла до бортів смолистих.*

“Набір слів конкретно-предметного характеру (парус, полотно, весна, борти, пісок, човен, вода, суша, морська сила, морський канат) поступово перестають сприйматися в основному значенні, семантизуються, здобувають виразних ознак метафоричності, образно-символічного спрямування” [6, 288].

Образ моря – далекого, омріяного, часом навіть ніколи не баченого, але від того не менш привабливого бачимо у П. Осадчука:

*У морі синьому, не знаючи причалів,
На всіх вітрилах у незвідані моря
Пливе за межами скорботи і печалі,
Як біла каравела, молодість моя.*

Діє, як жива істота, море у Т. Шевченка, “що хвилюється, пережива, гостро реагує на все навколишнє, наче чутлива особа” [2, 273].

*Поплив човен в синє море,
А воно заграло...
Погралися гори-хвилі –
І скіпок не стало.*

Для поета море – безмежне, величне:

*Не спалося
А ніч – як море.*

Недарма історики відзначають безліч назв морської стихії, наприклад, сучасного Азовського моря. Це і “Меотида”, і “Сурозьке” (синє) море, і Бар-аль-Азов (темно-синє).

Козаки, наприклад, були сміливими воїнами не тільки на суші, а й на морі. Їхні славнозвісні чайки не боялися ні бурі, ні оснащених важкими гарматами турецьких галер, до яких вони сміливо підходили впритул і брали на абордаж. Як зазначає дослідник М. Слабошпицький, слово “чайка” походить від тюркських “чаїк-каїк”, що означає човен, дубок. Якщо козаки бачили в морі турецьку галеру, їхні чайки миттю шикувалися у формі півмісяця, щоб вона не змогла втекти. Бували випадки, коли перевертали чайки догори дном, і в такий спосіб наближались до ворога, який нічого не міг зрозуміти. Він навіть не підозрював, що це насувалися човни з запорожцями. Збереглися свідчення, як наголошує народознавець М. Слабошпицький, про загадкове козацьке судно, яке було, мабуть одним із перших варіантів підводного човна. Воно мало два днища, між якими плавав баласт для занурення у воду. А у висунуту на поверхню моря трубу – прообраз майбутнього перископа – стерновий вів спостереження, пильнував, чи не з'явиться де турецька галера. Рухався човен за допомогою весел, умонтованих у його борти так уміло, що в нього не протікала вода. При наближенні до ворога баласт викидався, човен несподівано зринав на поверхню, і знову козаки з'являлися ніби з самісінького дна моря. Перші згадки про морські походи запорожців припадають на

часи Дмитра Вишневецького. Потім вони стали регулярними. Історія козацького флоту – історія доблесті, кмітливості, винахідливості, якими завжди вирізнялися у своїх ратних діяннях запорожці.

Характеризуючи концепт “вода”, слід зупинитися і на криницях. Їх з великою пошаною оспівано у піснях, опоетизовано у прислів'ях, возвеличено у народних легендах. Як зазначає дослідник В. Скуратівський, з давніх-давен у багатьох народів з особливою ретельністю охороняли і прикрашали джерела, вважаючи їх святими місцями. Здавна в народі кажуть: яка криниця – такий і господар. Народознавець В. Супруненко наголошує на думці, що найздоровіша і найсмачніша та вода, яка схована у колодязній споруді. Вони теж бувають різні: копанки, викладені камінцями, польові криниці з надійним ланцюгом, з корбою, зробленою з колеса старої сівалки, тощо. “Напоїти водою подорожнього”, як зазначає В. Супруненко, обов'язок хазяїна криниці.

На свято Маковія (припадає на 14 серпня) освячували криниці. У простонародді його ще називали “Першим Спасом” чи “Спасом на воді”. Посвячення криниць – глибинний звичай наших пращурів. Він сягає ще дохристиянських вірувань. У давній слов'янській міфології всім животокам та джерелам приписувалася надприродна (“жива”) сила. Тут проводили різноманітні ритуально-обрядові розваги, шлюбно-весільні дієства, влаштовували жертвоприношення. Про це мовиться і в “Повісті врем'яних літ”, коли древляни “кладезем и езером жертву приношаху”. Особливу шану віддавали природним або рукотворним криницям. Свята кринична вода завжди дарує людям силу, здоров'я, наснагу. Викопані толоками гуртівні колодязі обов'язково освячували й обсаджували вербами. Вважалося, що саме це дерево найкраще оберігає джерело в літню спеку, бо біля верб, за словами народознавця В. Скуратівського, люблять оселятися добрі духи і опікуни людського роду. Гуртівні криниці селяни освячували чотири рази на рік – на Водохреща, на Юрія, на Купайла та на Маковія. На Водохреща відбувалося очищення води для людей, на Маковія – теж для селянських сімей. А ось на Юрія – для тварин, Купайлівське – для жнив. Т. Шевченко відтворив цей обряд в поетичних рядках:

На те літо

Криницю святили,

На святого Маковія

І дуб посадили.

Окремі дієства вчиняли й на Зелені свята. Передовсім це стосувалося польових криниць. На Трійчанські дні або ж на початках Петрівки організовували хресні ходи до польових криничок. Біля таких джерел священик освячував воду, читав молебні й відправляв панихиди. Крім криниць, освячували й драговини – небезпечні місця, розташовані переважно у пониззі річок та на болотах. Вони здавна відлякували людей своєю загадковістю й непередбачливістю. У давнину драговинні місця обсаджували вербами. Деревина остерігала людей про небезпечні місця і, водночас, були, за народними переказами, прихистком для душ покійників – русалок і мавок, які постійно перебувають тут і опікуються сільськими оселями. “Під цю пору організовували хресні ходи й до живих джерел, які називалися

безоднями. Це переважно природні животоки, котрі не замерзають за найлютіших морозів” [6, 272]. У перші дні Петрівки освячували й броди. А коли під час повені броди виходили з ладу, то в народі казали: “Там нечиста сила сидить”. Тому людей, які вирушали в далеку дорогу, обов'язково супроводжували побажанням: “Хай вас Бог рятує на кожному броді й переході!” Люди вірили, що перебрдами опікуються водяники. Аби задобрити їх, на початку народного свята Петрівки й влаштовували сакральні ходи. У давнину біля таких місць з обох боків ставили кам'яні баби. У цей же період очищали, освячували й заворожували річки та ставки. Проводився обряд “ходіння на воду”, або “в гості до води”. На думку науковця В. Скуратівського, люди вірили, що в заростях річок і ставків живуть надприродні істоти – водяник, то очеретяний, або болотяний. За переказами, якщо водяний вважався покровителем й наглядачем русалок, то очеретяний опікав потерчат, наказуючи їм заманювати людей у свої володіння й глумитися над ними. Жили вони, як свідчать легенди, переважно у тих місцях, де стояли водяні млини. Відношення до річок було вишукано шанобливим. Напередодні ритуалу освячення чоловіки йшли до греблі, очищали їх від за давнілої зарості – очерету, закріплювали береги, розширювали русла, по яких збігалася вода до зачат та коліс. А на зеленому тижні чи у перший понеділок Петрівки, зібравшись у гурт, йшли до річки, щоб її освятити. З зеленосвятськими обрядодіями тісно зв'язується й “очищення ополонк-копанок”. Його святкували лише молодиці, бо це, за словами дослідника С. Килимника, жіноче свято. У копанках прали білизну, купали дітей та напували тварин. Коли їх освячували, то співали пісню:

*Посаджу я вербицю, постою під вербою
Любуюся-милуюся своєю копанкою
Вербиця зелена, копанка погожая
Наша русалонька дівонька пригожая.*

Чоловіки теж на честь жінок виконували пісні:

<i>А по той бік гора,</i>	<i>Ой то ж не зоря,</i>
<i>А по сей бік копаночка.</i>	<i>Ой то ж не ясна,</i>
<i>А між нею та гіронькою</i>	<i>Ой то ж моя дівчинонька</i>
<i>Ясна зоря:</i>	<i>Ой та до копаночки по воду пішла.</i>

З водою, водною стихією зв'язано цілий рід народних свят – це і Івана Купала (припадає на 7 липня – день літнього сонцестояння), з яким пов'язано два найголовніших персонажі – Купала та Марена. Дівчата довкіл них водили хороводи, співали жартівливих пісень:

*Ой купалочка купалася
Та на березу сушилася
Та й тому люди дивувалися.*

Передіванова, або Іванова ніч – найпоетичніше купальське дійство. Воно супроводжувало протягом сторіч духовне єднання людини з природою, “опоетизувало й возвеличувало побут, освячувало почуття молодих сердець, живило сподіванням на краще майбутнє. Символом свята було очищення вогнем та водою” [6, 11].

З водою пов'язане ще одне народне свято – Мокрини. Припадало воно на час жнив. Недарма народ склав прислів'я: *“Дощ іде не там, де ждуть, а там, де жнуть; не там, де просять, а там, де косять”*, *“Дощу тут ждуть, а він іде, де жнуть”*, *“Свята Мокрина осінь приносить”*.

Таким чином, звернувшись до концепту “водна стихія”, показали її різнобічно: це символ мужності, волі, чистоти, цнотливості, цілющої сили, але водночас жорстокості та неблаганності. Епітети поруч з іменником “вода” викликають ефект високої оцінки, а компоненти інших художніх прийомів набувають символічного значення: це “жіночість”, “ніжність”, “краса”, “смуток”, “розлука”. Широке використання слова-символу “вода” у звертаннях набуває пестливого позначення людини, засвідчує їх песоніфікаційні можливості й пріоритети. Слова-поняття “море”, “ріка”, “став”, “криниця”, нерідко виступають як перший стержневий компонент поетичних сполучень “ріка чиста, як сльоза”, “ріка кохання”, “море задоволення”, “безкрає море життя”, “душі криниця”. Ріка, море – це “неосяжність”, “безмежність”, “плин часу”, “мінливість” тощо. Компоненти символічного значення – “кохання”, “здоров'я”, “цнотливість” – закладено у слово “криниця”. Слово “став” наскрізно зв'язане з народними повір'ями про русалок, водяників, потерчат. Ці образи-символи в українському світобаченні пов'язані із його чудодійними властивостями. А в символізації верби над ставом визначальними є сприйняття цього дерева як важливого чинника життєдайності. Верба росте, як правило, над водою, й у свідомості українців її образ поєднувався із образами річки, криниці, джерела. За прислів'ям, де срібліє вербиця, там здорова водиця. За старовинними міфологічними уявленнями верба над водою – символ злагоди, примирення. Опоектизація води, водного світу становить свого роду народнопоетичну доміную, що виявляє себе у фольклорі, художньому слові, зрештою визначає світобачення українців, проникають у народну свідомість, визначають шанобливе, часом піднесене урочисте її сприймання.

Література

1. Калинова сопілка : [антол. укр. нар. проз. творч.] / [упоряд. О. Ю. Бріциної, Г. В. Довженок, С. В. Мишанича]. – 2-ге перероб. вид. – К. : Веселка, 1998. – 430 с.
2. Кононенко В. І. Рідне слово : підручник для шкіл з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів / В. І. Кононенко. – К. : Богдана, 2001. – 303 с.
3. Культура і побут населення України : навч. посіб. / [В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – 2-е вид. доч. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
4. Історія української культури / [за загал. ред. І. Крип'якевича]. – К. : Либідь, 1994. – 656 с.
5. Салач Г. М. Золотослів / Г. М. Салач. – К. : Райдуга, 1993. – 368 с.
6. Скуратівський В. Святвечір : у 2 кн. / В. Скуратівський. – К. : Перлина, 1994. – 288 с.
7. Українська культура : лекції за редакцією Д. Антоновича / [упор. С. В. Ульяновська ; вст. ст. І. М. Дзюби ; перед. слово М. Антоновича ; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського]. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.
8. Українське народознавство : навч. посібник / [за ред. С. П. Павлука, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва]. – Львів : Фенікс, 1994. – 608 с.

Анотація

Стаття підносить актуальну проблему – показати поетичний світ образів, міфів, символів, пов'язаних з водою, водяними істотами, що тягнуться у глибини свідомого та підсвідомого, відбитих у фольклорних витворах та творах українських письменників.

Ключові слова: русалка, водяник, образи української демонології, слова-символи, зв'язані з водною стихією.

Аннотация

Статья поднимает актуальную проблему – показать поэтический мир образов, мифов, символов, связанных с водой, водными существами, которые стремятся в глубины сознательного и подсознательного, отображенные в фольклорных произведениях и произведениях украинских писателей.

Ключевые слова: русалка, водяной, образы украинской демонологии, слова-символы, связанные с водной стихией.

Summary

Article lifts an actual problem – to show the poetic world of images, myths, the symbols connected with water, water beings which last from depth conscious and irresponsible, displayed in folklore creations and in products of the Ukrainian writers.

Keywords: words-mithologems, mermaid, water demon, images Ukrainian science about demons, the words-symbols connected with water elements.

УДК 821.161.2–312.6

Колошук Н.Г.,
доктор філологічних наук,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

МАРИНІСТСЬКІ ТА ОДЕСЬКІ МОТИВИ В ПОВІСТІ ЮРІЯ ЛИПИ “ГРИНІВ”

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

“Жил у моря...” – стверджена знаменитим поетом формула особливого образного змісту в підсумку життя. Справді-бо, людина, котра живе біля моря, інакше бачить світ і, відповідно, інакше проходить життєвий шлях, ніж та, що живе в горах або, скажімо, серед лісів і боліт. Юрій Липа біографічно та творчістю пов'язаний із багатьма регіонами України (що відбивається нині в “географії” досліджень про нього: у травні 2010 р. вже вкотре відбулася наукова конференція про письменника – П'яті Липівські читання в Кам'янець-Подільському національному університеті; попередні відбувалися в Івано-Франківську та Львові 2000-го, в Одесі 2000-го, 2006-го та 2008-го року тощо), проте дитинство й юність його пройшли в Одесі, тому мариністська тематика, принаймні, може бути важливою складовою образу його малої батьківщини, адже спогади дитинства накладають відбиток на все життя людини, тим більше – митця. Однак в українській літературі морська / причорноморська та одеська тематика далеко не так добре